

Přímé ohlasy umělecké činnosti Karlovy éry lze doložit i v architektuře. Dirk Schumann se ve své stati neomezil jen na známou znakovou galerii v portálu severní haly kostela Panny Marie ve Frankfurtu nad Odrou a na přestavbu hradu v Tangermünde. Za zmínku zde mimo jiné stojí pískovcové konzoly s údajnými portréty Karla IV. a Alžběty Pomořanské v jižním chórovém portálu kostela sv. Mikuláše v Luckau. Na významnou poznávací, dosud většinou opomíjenou funkci kamenických značek na západním portálu kostela ve Wilsnacku a na letneru havelberské katedrály upozornil Gordon Thalmann.

Zbývající příspěvky pojednávají o některých památkách lucemburské éry v Pomořansku (Detlef Witt), v severním Německu (Jan Friedrich Richter) a o nedávno objeveném oltáři ve Vlastivědném muzeu v Dahne (Dirk Jacob). Pro úplnost třeba ještě zmínit stati o pozůstatcích malby na skle (Maria Deiters), textilích (Christa Jeitner) a zlatnictví (Lothar Lambacher). Jestliže již předchozí výčet zkoumaných památek je sám o sobě překvapivě početný i různorodý, závěrečné zamyšlení Petra Knüvenera o dlouhém působení českého umění lucemburského období v Braniborsku čtenáře zaskočí mnohými dalšími artefakty včetně řady soch Krásných madon. Většina z nich však pochází až z doby kolem roku 1400.

FRANTIŠEK ŠMAHEL

Andreas TACKE – Ursula TIMANN –
Marina BECK – Elsa OSSWALD – Sarah
WILHELM – Luise SCHAEFER – Zbigniew
MICHALCZYK – Sandra KNIEB – Radka
HESSLEROVÁ – Hana PÁTKOVÁ – Karina
WIENCH – Susan TIPTON – Monika
BOROWSKA – Benno Jakobus WALDE,
*Statuta pictorum. Kommentierte
Edition der Maler(zunft)ordnungen
im deutschsprachigen Raum des Alten
Reiches I–V*, Michael Imhof Verlag,
Petersberg 2018 (= Artifex. Quellen und
Studien zur Kunstlersozialgeschichte)

904 + 902 + 980 + 844 + 964 s.,
ISBN 978-3-7319-0388-8

Recenzovanou práci je možno bez jakékoliv náležitosti označit za monumentální. Čítá pět objemných svazků, jejichž rozsah zpravidla překračuje 900 stran. Publikace je uvedena rozsáhlou

předmluvou, jejímž autorem je hlavní editor a původce celého projektu Andreas Tacke. Předmluva zahrnuje především popis prací, z něhož se odvíjela metodika přípravy knihy. Nalezeme zde podrobné údaje o postupu prací, od „prehistorie“, která sahá až k roku 1991, kdy se objevil první nápad na takové dílo, přes postupně se utvářející široký mezinárodní autorský tým (s velkým potěšením bych zde zdůraznil rozsáhlý podíl českých badatelů, respektive badatelek), až ke kooperaci množství dalších spolupracovníků z řady institucí, jimž je na závěr publikace vysloveno náležité poděkování. Bylo by samozřejmě poněkud nemístné se pozastavovat nad délkou doby, po kterou projekt trval. Takto širokému a podrobnému badatelskému úkolu je třeba obětovat adekvátní čas a úspěchanost by rozhodně nebyla ku prospěchu věci.

Knihla představuje edici pramenů souvisejících – v nejobecnější rovině – s činností malířských cechů a bratrstev. Hesla jsou řazena abecedně podle názvů měst, přičemž jejich délka je velmi variabilní v závislosti na bohatství relevantních pramenů i na významu města. Názvy měst jsou důsledně uváděny v německém jazyce, nicméně je vždy připomenut i jinojazyčný název, pokud je v současné době oficiální (Eger – Cheb), v případě Královce (Kaliningradu) dokonce i v azbuce, a to formou odkazu i v obsahu, jenž je v úplnosti zařazen na počátek každého svazku.

Pokud jde o obsah práce, název uvádí výslovně německý jazykový prostor „staré říše“, tedy Svaté říše římské. Toto vymezení ve mně vyvolává určité rozpaky (a je to asi jediná závažnější připomínka, kterou k publikaci mám). V souladu s názvem nejsou zahrnuty jinojazyčné části Říše – severní Itálie, frankofonní kantony Švýcarska, Nizozemí. Naproti tomu jsou zahrnuty české země, a to i v případech, že příslušný pramen je psán v češtině. A přirozeně rakouské země včetně Kraňska, tedy dnešního Slovinska (Lublaň). Budiž, to lze bez větších problémů akceptovat.

Překvapující je skutečnost, že publikace věnuje rovnocennou pozornost i zemím, které nikdy součástí Říše nebyly – pozdějšímu (Východnímu) Prusku, tedy původně území Řádu německých rytířů, včetně Pobaltí (Královec, Elbląg, Vilnius, Riga, Tallinn), ale dokonce i Polsku. Nejen Slezsku, u něhož je to samozřejmostí (Vratislav, Lehnice, Svídnice, Nisa, Břeh), ale i vlastnímu Království polskému (Varšava, Krakov, Poznaň, Gdaňsk, Toruň, Čenstochová, Přemyšl, Lvov), tedy včetně měst, která ani později při dělení Polska nenáležela do záboru pruského. Přitom v těchto případech nejde o prameny jazykově německé (alespoň ne výlučně), ale převážně latinské a polské. Mám za

to, že v těchto případech se publikace tak trochu zpronevěřuje vlastní metodice. Nejde o oblasti náležející do Říše, ale ani o německý jazykový prostor. Protože pokud by mělo jít o jazykově německé oblasti v širším smyslu, postrádal bych tam např. Sedmihradsko, některé části dnešního Slovenska (Spiš) apod. Nebo se v tamějších městech žádné prameny tohoto typu nedochovaly? To by mi přišlo poněkud zarážející.

Vraťme se zpět ke struktuře díla. Každé heslo začíná stručnými dějinami daného města. Následují dostupné informace o tamějších řemeslnících různých oborů včetně údajů o jejich počtu. Text přechází k cechovním organizacím a bratrstvům, jejich dějinám od prvních zmínek, organizační struktuře. Analogické údaje se ve výrazně podrobnější podobě objevují v následujícím oddílu, který je věnován již přímo malířům. Zde je třeba připomenout, že práce se zabývá všemi typy malířské činnosti, tedy např. i malováním karet, skla apod. Malíři často ovšem neměli vlastní cech, byli organizováni společně s dalšími profesemi – štítaři (což je koneckonců obecně známo), ale např. i se sklenáři atd. Text je doprovázen podrobnými poznámkami a na jeho závěr je připojen seznam literatury týkající se předmětné problematiky.

Meritum hesel spočívá v edici (respektive edicích – jde o řadu jednotlivých textů) pramenového materiálu. Každý pramen je uveden místem uložení, signaturou či inventárním číslem, označením folií, na nichž se nachází, a datací záznamů, není zanedbána ani jeho provenience a určení. Následuje rozsáhlý a velmi podrobný regest. Pokud pramen obsahuje i texty jiného obsahu, je tato skutečnost stručně připomenuta, editovány jsou však pouze části, které se týkají malířů. V případě, že se v některém městě dochovalo více pramenů tohoto typu, je editován i s regestem každý zvlášť. Práce se zabývá všemi typy písemností, jež mají vztah k malířům v místě činným – tedy privilegii, pořádky, stanovami atd. Ačkoliv je látka pojata velmi široce, od nejstarších zmínek, ukazuje se, že podrobnější údaje se objevují zpravidla až od pozdního středověku. Hlavní objem pramenů základny náleží až do doby barokní, 17. a zejména 18. století. Edice představují úplnou a přesnou transkripci pramenů, respektive jejich relevantních částí.

Všimněme si alespoň několika málo hesel konkrétněji, především těch, která pojednávají o českých a moravských městech a která budou zdejší čtenáře zajímat patrně nejvíce. Z nich jsou do publikace zahrnuta následující: Brno (svazek č. I, č. 14), České Budějovice (I/15), Cheb (I/24), Olomouc (IV/82), Plzeň (IV/86) a Praha (IV/88).

V publikaci se neobjevují další města, o nichž víme, že tam malíři působili (Hradec Králové, Chrudim, nově se ukázalo, že i Tábor). Patrně se tedy v těchto městech písemné prameny k jejich činnosti nedochovaly.

V Brně je zaznamenán z roku 1446 pořádek cechu, který tvořili malíři společně se štítaři a sklenáři; další pořádek je datován až rokem 1700. Z roku 1719 pochází koncept statut, z roku 1750 koncept pořádku malířského bratrstva, jehož definitivní text náleží do následujícího roku. Z Českých Budějovic jsou dochovány česky psané stanovy pro malíře a sklenáře datované rokem 1499, z roku 1509 pochází pořádek cechu. Cheb má pořádek z roku 1721. V Olomouci se dochoval koncept pořádku z let 1581–1582, rokem 1738 jsou datovány nové stanovy. Plzeň disponuje česky psaným privilegiem pro zlatníky, konváře, truhláře a malíře z roku 1575.

Nyní se zaměříme na heslo věnované Praze. Začíná, stejně jako v ostatních případech, dějinami města, respektive všech čtyř pražských měst, a to od doby před rokem 1200 až do vydání Živnostenského řádu v roce 1859. V rámci možnosti jde o informace poměrně podrobné (zmíněna je např. i rozloha, počet sakrálních staveb apod.), byť zestručněně. Vezmeme-li v úvahu, že publikace není primárně určena českému odbornému publiku, jde o přehled úctyhodný. Je zde však patrná určitá nerovnoměrnost v tom, kolik pozornosti bylo jednotlivým obdobím věnováno – např. epocha mezi husitstvím a třicetiletou válkou se vešla na několik řádek. Adekvátní místo zaujímají zprávy o řemeslnících a jejich organizacích, a to od nejstarších zmínek v první polovině 14. století, do kdy se datuje radnice na Starém Městě, až po zmíněný Živnostenský řád. Zdůrazněno je postavení pražských cechů jako „zemských“ (jak je to nazváno), neboť byly autoritou, podle níž se řídily cechovní organizace a jejich pořádky i v dalších českých městech. Není bez zajímavosti, že jejich význam či kompetence byly akceptovány i v mezinárodním měřítku; k roku 1515 je uvedeno, že opis pořádku malířského cechu byl zaslán do Pasova.

Pokud jde o bratrstvo malířů, zmíněno je poprvé roku 1347 a byli v něm organizováni společně malíři, štítaři a sklenáři. V sedmdesátých letech 15. století byli přijati též zlatotepci a řezbáři, dále roku 1520 iluminátoři, pergameníci, zrcadláři a tiskaři a nakonec roku 1594 krumplíři neboli vyšivači; na Novém Městě byli součástí cechu i papírníci. Pozornost je věnována také běžné provozní problematice, poplatkům za přijetí, právním otázkám, řešení sporů apod. Rokem 1458 je datováno potvrzení privilegii, roku 1523

Ludvík Jagellonský vydal privilegia pro všechna tři pražská města; k jejich potvrzení došlo za Ferdinanda I. Dějiny malířského cechu jsou velmi podrobné, nelze zde vypočítávat všechny události, které publikace zaznamenává. Stejně tak nelze – na rozdíl od jiných měst – jmenovitě uvádět prameny, jež edice ve velkém množství obsahuje, ať už šlo o články smluv, listiny, privilegia; mnohé z těchto pramenů jsou i v českém jazyce. Poslední záznam pochází z doby po roce 1790. Jde o bezkonkurenčně nejobsáhlejší heslo v celé publikaci. Čítá 245 stran, čemuž se ostatní města ani zdaleka neblíží. Ani ta nejdůležitější (Augsburg, Norimberk, natož třeba Vídeň) nedosahují ani poloviny rozsahu Prahy. Ukazuje se, že přes všechny dějinné peripetie byla Praha malířskou metropolí střední Evropy – což ostatně víme či alespoň tušíme i z jiných aspektů.

Jak jsem naznačil na počátku, lze si jen s obtížemi představit, kolik trpělivé mravenčí práce museli editoři vynaložit k vytvoření tak podrobné a spolehlivé pomůcky. Publikace v plné míře splňuje vysoké nároky kladené na moderní ediční činnost a nepochybně se stane vítaným východiskem pro práci dalších historiků, historiků umění či jiných badatelů.

PAVEL BRODSKÝ

ARCHEOLOGIE

Kostel Panny Marie na Pražském hradě. Dialog nad počátky křesťanství v Čechách, edd. Ivo ŠTEFAN – Martin WIHODA, Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2018 (= Prameny české historie 3)

224 s., ISBN 978-80-7422-625-0

Úvahy nad lokalizací kostela Panny Marie jsou trvalou součástí dialogu mezi archeology a historiky o počátcích křesťanství a přemyslovské monarchie v Čechách. Zejména se zahájením rozsáhlých výzkumů v počátcích první republiky, jež následovaly po založení Archeologického ústavu, archeologie výrazně prokázala svůj význam pro poznání písemnými prameny nepostižitelných fenoménů, např. hmotné kultury nebo právě proměn a vývoje staveb.

Třetí, skutečně kolektivní monografie v řadě „Prameny české historie“ je dílem osmi autorů

a autorek. Jádrem ovšem tvoří dvě archeologické studie, které analyzují nálezovou situaci stavby identifikované někdy jako kostel Panny Marie zbudovaný na příkaz Bořivoje I. Zatímco Jan Frolík, bývalý vedoucí oddělení Pražského hradu v Archeologickém ústavu AV ČR, se ve svém textu drží tradičního názoru svého předchůdce Ivana Borkovského, který identifikuje známé pozůstatky zděné stavby právě s tímto kostelem, Jana Maříková Kubková, Frolíková nástupkyně, je k tomuto výkladu skeptická. Vede ji k tomu odlišná interpretace nálezové situace; oproti svým předchůdcům dokládá, že zděná tumba vložená do zděné stavby byla nadzemní a neposkytovala by dostatek prostoru pro liturgický provoz. Domnívá se proto, že objevená stavba byla pouhou pohřební kaplí či mauzoleem, jež převzalo funkci nedaleko stojícího, avšak dosud neidentifikovaného původního kostela Panny Marie až někdy po polovině 11. století. Naopak se nebrání tomu datovat onu pohřební kapli či mauzoleum ještě do doby před Bořivojovým křtem. Ačkoli by mohlo vyvolat pochyby, proč byly do knihy, cílí také na poučenou veřejnost z řad laiků, vřazeny texty s protikladným vyzněním, jako chybu bych to rozhodně nechápal. Jednak se editorům podařilo udržet určitý stupeň kultivovanosti diskuse, jednak odlišné argumentační řetězce vedoucí k různým závěrům k historickým vědám patří, a o medievistice to při omezeném korpusu pramenů platí o to více.

Pečlivě vybrané doprovodné texty pomáhají porozumět významu mariánského kostela v církevních dějinách českých zemí. Spíše koncepčně zaměřená studie Nory Berend vřazuje tuto událost do souřadnic christianizace střední Evropy, trpí však tím, že autorka neovládá slovanské jazyky, a tudíž je její znalost české nebo polské historiografie velmi limitovaná. Bohatstvím odkazů i schopností porozumět širšímu kontextu přechodu ke křesťanství naopak vyniká studie Jiřího Dyndy o „pohanství“. Stručné seznámení s písemnými prameny navázanými na kostel Panny Marie nabídla Iva Adámková. V nedlouhém, avšak vypointovaném textu Martin Wihoda, snad inspirovan závěry Jany Maříkové Kubkové, předložil k úvaze křesťanských knížat v Řezně roku 845 jako možná podstatně závažnější mezník christianizace Čech, než jakým se jeví pozdějšími prameny vyzdvihovaný Bořivojův křest. Tuto tezi podpořil v další studii rovněž Ivo Štefan, který sledoval proces transformace české společnosti směrem ke knížectví a křesťanským strukturám primárně na základě archeologických svědectví. Spíše k původní interpretaci stavby jako mariánského kostela tenduje naopak Dalibor Prix ve svém